

С. В. Панченко*

ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА, ЩО ПІДЛЯГАЄ ЗАСТОСУВАННЮ ДО ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ СТОРІН ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ДОГОВОРІВ

З перших років незалежності наша держава безперервно намагалася сприяти розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Завдяки цьому з кожним роком збільшувався загальний обсяг зовнішньоекономічних операцій за участю українських суб'єктів господарювання, зростала кількість зовнішньоекономічних контрактів, що укладались.

Дані обставини зумовлювали відповідну реакцію з боку вітчизняного законодавця, змушуючи його приймати все нові і нові нормативно-правові акти у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Разом із цим здебільшого нормативні акти, що приймались у цій галузі були націлені на визначення меж державного втручання у зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання, тобто регулювали публічно-правові відносини, що виникали у цій сфері.

Що ж до приватноправових відносин у зовнішньоекономічній діяльності, то їх регулювання було певною мірою фрагментарним. Правові норми, що регулювали окремі приватноправові відносини у цій галузі містились у розрізних нормативних актах, як-от: Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність"¹, Цивільний кодекс УРСР² 1963 року, Закон України "Про заставу"³ та інших.

Така ситуація проіснувала у нашій країні досить тривалий час (майже 14 років) та неодноразово конструктивно критикувалась з боку як науковців, так і юристів-практиків. В якості прикладу можна привести публікації В. І. Кисіля⁴, Т. Сліпачук⁵ та інших.

Розуміючи сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та прислухавшись до думок провідних вчених-правників, Верховною Радою України була проведена систематизація українського законодавства, що регулювало приватноправові аспекти зовнішньоекономічної діяльності. Результатом такої систематизації стало прийняття 23 червня 2005 року Закону України "Про міжнародне приватне право"⁶.

Причому із трьох відомих із загальної теорії права засобів систематизації законодавства (кодифікація, інкорпорація, консолідація) вітчизняним законодавцем цілком обґрунтовано було обрано саме кодифікацію, адже лише така форма систематизації передбачає закріплення в єдиному нормативному акті як норм попередніх актів, що виправдали себе, так і нових нормативних приписів.

Потреба в нових нормах у цій галузі була очевидна, адже до прийняття вищезгаданого Закону взагалі не врегульованими були такі питання, як зворотне відсилання та відсилання до права третьої країни, наслідки обходу закону, взаємність, правова кваліфікація тощо та які неминуче постають у правозастосовній практиці у відносинах за участю іноземного елемента.

Як відомо, кодифікація — це засіб (форма) систематизації законодавчих актів, який полягає у їх удосконаленні шляхом зміни змісту (переробки і узгодження) юридичних норм, пов'язаних спільним предметом правового регулювання та об'єднання у новий єдиний нормативно-правовий акт⁷. При цьому основною метою кодифікації поряд з підвищенням якості та ефективності законодавства та забезпечення його доступності є усунення протиріч між нормативними актами.

© Панченко С. В., 2006

* аспірант Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

¹ ВВР УРСР. — 1991. — № 29. — Ст. 377.

² ВВР. — 1995. — № 29. — Ст. 222.

³ ВВР. — 1992. — № 47. — Ст. 642.

⁴ Кисиль В. Нельзя откладывать принятие Закона // Юридическая практика. — 2004. — № 26. — С. 21.

⁵ Слипачук Т. Полезная коллизионность // Юридическая практика. — 2004. — № 26. — С. 23.

⁶ Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. // ВВР. — 2005. — № 32. — Ст. 422.

⁷ Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. — Х.: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. — С. 278.

Таким чином, можна визначити, що основне завдання даного дослідження — з'ясувати чи досягнуто українським законодавцем основної мети кодифікації при прийнятті Закону України “Про міжнародне приватне право”.

Згідно з Розділом XIV “Прикінцеві положення” названого Закону, зі вступом його в силу скасовувалась дія ч. ч. 6-15 ст. 6 Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність” та розділ VII Закону України “Про заставу”, які регулювали питання, пов'язані з визначенням права, що підлягало застосуванню до відповідних договорів.

Враховуючи, що на час прийняття Закону України “Про міжнародне приватне право” Цивільний кодекс УРСР, який містив норми, що регулювали приватні відносини за участю іноземного елемента, вже не діяв та був замінений Цивільним кодексом України, який таких норм вже не містив, здавалося, що вітчизняне законодавство, що регулює приватноправові аспекти зовнішньоекономічної діяльності, нарешті кодифіковано.

Проте таке враження складається тільки не перший погляд, адже при більш глибокому аналізі стає очевидним, що під час кодифікації з поля зору законодавця чомусь зовсім випав діючий в Україні з 1 січня 2004 року Господарський кодекс⁸ та, зокрема, його ст. 382, яка діє і на сьогоднішній день. При цьому ч.ч. 1-4, 6 та 7 цієї статті не викликають питань, оскільки мають майже аналогічний відповідним положенням Закону України “Про міжнародне приватне право” та Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність” зміст (окрім питання про доцільність дублювання правових норм у різних нормативних актах).

Що ж до ч. 5 ст. 382 Господарського кодексу України, то, на наш погляд, їй слід приділити особливу увагу. Згідно з цією нормою законодавства: “Права та обов'язки сторін зовнішньоекономічного договору (контракту) визначаються правом місця його укладання, якщо сторони не погодили інше. Порядок визначення права, яке має застосовуватися до договору (контракту) у разі недосягнення згоди сторін стосовно вказаного порядку, встановлюється законом про зовнішньоекономічну діяльність”⁹.

Припис другого речення ч. 5 ст. 382 цього Кодексу на сьогоднішній день взагалі не може братись до уваги, оскільки діюча редакція Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність” не встановлює ніякого порядку визначення права. Що ж до першого речення цієї частини статті 382 Господарського кодексу, то воно, вочевидь, явно суперечить нормам, закріпленим у Законі України “Про міжнародне приватне право”. Так, згідно з ч. 1 ст. 44 та ч. 2 ст. 32 цього Закону, у випадку відсутності згоди сторін договору про вибір права, що підлягає застосуванню до цього договору, застосовується право, яке має найбільш тісний зв'язок із договором. Згідно з ч. 3 ст. 32 цього ж Закону, договір вважається більш тісно пов'язаним із правом тієї держави, у якій сторона, що повинна здійснити виконання, яке має вирішальне значення для змісту договору, має своє місце проживання або місцезнаходження. Такою стороною вважається:

- продавець — за договором купівлі-продажу;
- наймодавець — за договором найму (оренди);
- підрядник — за договором підряду;
- перевізник — за договором перевезення тощо.

Згідно з ст. 47 Закону України “Про міжнародне приватне право”, право, що застосовується до договору охоплює поряд з іншими питаннями права та обов'язки сторін.

Іншими словами, якщо як приклад навести договір міжнародної купівлі-продажу, то згідно з Господарським кодексом України, за відсутності вибору сторонами застосовуваного права, до їх прав та обов'язків має застосовуватись право місця його укладання, а згідно з Законом України “Про міжнародне приватне право”, — право місцезнаходження продавця.

В українського суду (чи третейського суду), ймовірно, не виникне особливих складнощів у визначенні застосовуваного права лише у тому випадку, коли і місцезнаходження продавця і місце укладення договору співпадають.

⁸ ВВР. — 2003. — № 18. — Ст. 144.

⁹ Там само.

Як бути вітчизняному юрисдикційному органу, коли йому необхідно вирішити питання про застосовуване право до прав і обов'язків сторін договору міжнародної купівлі-продажу, який укладений в Україні, а місцезнаходженням продавця є, наприклад, США? Відповідно до якого права вирішувати спір — американського чи українського? Адже, якщо керуватись положеннями Господарського кодексу — застосовувати слід українське право, а якщо керуватись Законом України “Про міжнародне приватне право” — американське. При цьому слід мати на увазі, що українське та американське право нерідко по-різному регулюють одні й ті ж самі питання, і, застосовуючи американське право, суд може прийняти рішення, яке значною мірою буде відрізнятися від рішення по цьому ж питанню, але прийняте відповідно до українського права.

На думку автора, відповідь на ці питання може дати лише доктрина загальної теорії права, яка пропонує декілька шляхів вирішення колізії між рівними за юридичною силою нормативними актами. По-перше, це правило, згідно з яким у випадку протиріччя між загальним і спеціальним законом перевага надається останньому, тобто застосовується саме спеціальний закон. Для того, щоб визначити, який із двох вищеназваних законів є спеціальним, слід звернутись до предмета їх регулювання. Так, згідно з ст. 1 Господарського кодексу України, цей Кодекс визначає основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання¹⁰. Згідно з преамбулою Закону України “Про міжнародне приватне право”, цей Закон встановлює порядок урегулювання приватноправових відносин, які б хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок¹¹. Отже, керуючись названим правилом, на думку автора, колізію між ч. 5 ст. 382 Господарського кодексу України та нормами Закону України “Про міжнародне приватне право” щодо порядку визначення права, яке має застосовуватись до договорів за участю іноземного контрагента, слід вирішувати саме на користь останнього Закону.

За іншим загальнотеоретичним правилом, у випадку колізії між рівними за юридичною силою нормативними актами, застосовується той із них, який набрав чинності пізніше. Господарський кодекс України набрав чинності з 1 січня 2004 року, тоді як Закон України “Про міжнародне приватне право” — з 1 вересня 2005 року. Отже, і за цим правилом перевагу слід надати останньому Закону.

Таким чином, на думку автора, доктрина права дає чітку відповідь на питання, якою нормою слід керуватись при визначенні права, що підлягає застосуванню до прав та обов'язків сторін зовнішньоекономічного договору. У даному випадку судам (чи іншим юрисдикційним органам) слід керуватись нормами Закону України “Про міжнародне приватне право”.

Разом із цим, оскільки доктрина в нашій державі не є джерелом права, вирішення колізії, що розглядається, можливо було б у відповідності до норм закону “Про закони та законодавчу діяльність”. Проте його прийняття знов відкладено на невизначений час.

За таких умов, на наш погляд, доцільним було б прийняття закону, яким було б скасовано дію ст. 382 Господарського кодексу України, що дозволило б, по-перше, уникнути зайвого дублювання норм права та, по-друге, раз і назавжди вирішило б існуючу колізію між колізійними нормами цього Кодексу та Закону України “Про міжнародне приватне право”.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що основної мети кодифікації — впорядкування нормативного матеріалу, що регулює приватноправові відносини у зовнішньоекономічній діяльності, на думку автора, не було досягнуто. Законодавець, встановивши нові норми, не скасував старі, які регулюють ті ж самі питання, що призвело до виникнення колізії, шляхи вирішення якої до того ж не передбачені у діючому законодавстві.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою загальноправових дисциплін
та міжнародного права Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова
(протокол № 5 від 13 лютого 2006 року)*

¹⁰ Там само.

¹¹ ВВР. — 2005. — № 32. — Ст. 422.